

რუსუდან კაშია,
რამაზ ხაჭაპურიძე

ხალხური საგვარეულო მატერიალური მემკვიდრეობა
(ქვემო იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით) -

მაგიური სამკურნალო მოქმედებებიდან, საწესო რიტუალებიდან ყველაზე გავრცელებულია შელოცვა, როგორც ძლიერი ფსიქოლოგიური ზეგავლენის მოხდენის საშუალება.

ქვემო იმერეთის ეთნოგრაფიულ მონაცემებში შელოცვები ერთ-ერთი მდიდარი და მრავალფეროვანი მასალებით გამოირჩევა. ნაშრომი ეყრდნობა იმ მასალას, რომელიც დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერაა ჩაწერილი იმერეთის ეთნოისტორიული, ყოფითი კულტურის გაცნობის დროს.

ხალხური მედიცინისა და ვეტერინარიის შესწავლამ დაგვანახა, რომ შინაური წამლის დამზადების რეცეპტებთან ერთად მემკვიდრეობით გადაეცემა მკურნალობის მაგიური მეთოდები — შელოცვები, გარკვეული რიტუალები.

საქართველოში საგვარეულო სამედიცინო ცოდნა ტრადიციულად დაცული იყო. გვარი ცდილობდა როგორც წამლის დამზადების წესი, ასევე მაგიური სამკურნალო მეთოდი გვარიდან არ გასულიყო, მაგრამ ეს **“აკრძალვითი”** წესები დღესდღეობით მეტწილად აღარ მოქმედებს.

“უძველესი დროიდან დაავადების გამომწვევ მიზეზად **“ავი სული”** იყო მიჩნეული. შელოცვა-გამოლოცვა ავსულების განდევნისა და “ჯადოსგან” განკურნების საშუალებად ითვლებოდა” (რ. ხაჭაპურიძე, 2006, გვ. 7-8).

თანამედროვე ეპოქაში მკურნალობის დროს შელოცვების გამოყენებას ფსიქოლოგიური დატვირთვა აქვს და რწმენის ფაქტორს ემყარება. სოფლებში ისევ შეხვდებით შემლოცველებს, რომელთა **“შენალოცი ჭრის”**, ამიტომ მათ მიმართავენ დახმარებისათვის ავადმყოფისა თუ დასნეულებული საქონლის პატრონები.

ეთნოგრაფიული მასალის მოძიების დროს იმერეთის სოფლებში შევხვდით ხალხური მედიცინით დაინტერესებულ რამდენიმე საგვარეულოს, მათ შემოინახეს წინაპრებისაგან ნასწავლი სპეციფიკური, გვარისათვის დამახასიათებელი შელოცვები და საწესო რიტუალები.

სოფელ მათხოჯის მკვიდრია **ბარაბაძეთა** დიდი გვარი, რომელიც რამდენიმე შტოდ იყოფა. წინაპართა სამკურნალო საქმიანობით დაინტერესებულა ამ გვარის ერთი განაყოფი, რომელიც **“ვატორიების”** გვარზედმეტითაა ცნობილი. ამ ცოდნის საფუძველზე ისინი მკურნალობენ დამწვრობას, დაჩრდილვას (ფრონტიტ-ჰაიმორიტი), ძირმაგარას, ნანემსარის დაჩირქებას, საწერელის, კუჭ-ნაწლავის დაავადებებს. იციან საქონლის “წყლისას” (მასტიტი), “პეპლის” (ფასიოლოზი), “სირსვილის” სამკურნალო საშუალებები.

ოჯახში გაჭირვებულბული ბავშვების დასამშვიდებლად ხშირად მიმართავენ შეშინებულის შელოცვას:

“ქორი იღდა ქანდარასა, დედამ შეგაშინა, მამამ შეგაშინა, დაცემაზე შეშინებული ხარ, მიყვირებაზე შეშინებული ხარ, გალახვაზე შეშინებული ხარ, რაცხაზე შეშინებული ხარ, მანც შეშინებული ხარ, გულო, მოდი, საგულესა, ნუ წასულხარ სამგულესა, არგე ლოცვა ჩემი, ბრძანებაა შენი!”

შელოცვის დროს, მლოცველი ავადყოფს გულზე აჭერს ხელს, ანდა ქამარს გაკეცავს შუაზე და ადებს ვისაც ულოცავს ხან ერთ ბეჭზე, ხან მეორეზე (თითქოს ურტყამს და აშინებს “ავ სულს”).

საწერელს მკურნალობენ დიდი ბებუისაგან (გვარად სარავა — აბაშიდან) ნასწავლი შელოცვის თანხლებით:

—საწერელო, სად მიდიხარ?

— ადამიანთან!

— რისთვის?

— ხორცის საჭმელად, სისხლის სასმელად, ძვლის სატკვერლად...

— რა არის მისი წამალი?

— ელოანი, მელოანი, საწერი კალამი, ტორფის ცვილი, ქვაბის ყანგირი, ვაი, რა ვქნა და რა მოვიტანო ჩემი თავის გადასატანი”.

ბარბაძეებმა მათ გვარში ცნობილი ნათვალევის შელოცვის ტექსტი გაგვაცნეს. ნათვალევის განსაზღვრულ დღეებში: სამშაბათს, ხუთშაბათსა და შაბათს ულოცავენ:

“თვალსა ულოც თავემისას, გარეულისა, შინაურისა,

აზნაურისა, თავადისა, გლეხისა. თვალშავიანისა, თვალთეთ-რიანისა, თვალწითლიანისა, ქალ-კაცისა, ბავშვისა, სამოზდაექისი წლის გამოშვებული ბორძალი,

ვაი, და უი, (ადამიანის სახელი) ავი თვალით შემხედვარეს!”

“გათვალულ” საქონელს ბარბაძეები ნათვალევის შელოცვის ტექსტის დახმარებით წამლობენ:

“ცანცარე მიცანცარობს შარიაზე, ფეხებს მიაბაკუნებს, თვალებს მიაჭყატუნებს, გამჩენო ღმერთო, წმინდა გიორგი, მთავარანგელოზებო, დოუფსე თვალები და ამის ავის შემძახებელს გამოუკეტე კარები!”

გვარში დაცული სამედიცინო ცოდნა გაგვიზიარა ადელი (კუკლა) კაკაბაძემ. **კაკაბაძეები** სოფ. კუხის მკვიდრი გვარია. ადელი კაკაბაძის ოჯახი ერთ-ერთ შტოს (გვარზედმეტი — კიოწეები) ეკუთვნის. მან გაგვიზიარა წინაპრებისაგან ნასწავლი სამედიცინო ცოდნა და მოგვაწოდა შინაური წამლების რეცეპტები: დამწვრობის, სირსვილის, ძირმაგარის, სურავანდის, თირკმლების სამკურნალოდ.

ადელი კაკაბაძის მონათხრობით, მისი ბებია (ლიბარტელიანი - ლენტეხიდან) დამწვრობის მალამოს ლოცვის თანხლებით უსვაჰდა, რომლის დროს იხმარდა შევტარიან დანასა და ნახშირს. თვითონ რიტუალს აღარ მიმართავს, იცის მხოლოდ დამწვრობის შელოცვის ტექსტი:

“ოშოშინობდა, დაფოფინობდა წითელი ხარი,

წითელი ხუცესის ზღვას ხნავდა,

ქვიშას თესავდა, ვის გოუგონია სამ დღეს იქით

დამწვარი, დაძველებული, ქვაბში დაღულებული”.

წამლების დამზადების დროს “მკურნალი” ხშირად იყენებს ნათვალევის შელოცვას. ტექსტს სამ დღეს იმეორებს, სამიჯვერ გასკვნის აბრეშუმის ძაფს, მესამე დღეს კი ნასკვს ავადმყოფს დააწყვეტინებს (შელოცვის ტექსტი მხოლოდ ნიუანსობრივად განსხვავდება ცნობილი ტექსტებისაგან, ამიტომ აქ არ მოგვყავს).

შაკიკის სამკურნალოდ კუკლა კაკაბაძემ შემდეგი რიტუალი გაგვაცნო: ავადმყოფი დილით ადრე უნდა ადგეს უბრად, სამჯერ შემოუაროს ნიგვზის ხეს. შემოვლისას ხეს თავი უნდა მიადოს და გაიმეოროს: “ნიგოზო, როგორც შენი ლებნებია ძმებივით ტოლები, ასე ძმებივით გაიზიარე ჩემი სატკივარი და დილის მზის სხივებს გაატანე” (რ. კაშია, VIII, 2004, გვ. 122).

შელოცვებს შორის, ნათვალევთან ერთად, პოპულარულია უქმურის, იგივე მონადების, შელოცვა. “უქმური” დაავადების აღმნიშვნელი ტერმინია. სნეულების გამომწვევად ძველად ავსული იყო მიჩნეული (ნ. მინდაძე; 1981, გვ. 76). მისგან თავდასაცავად ტრადიციულად შელოცვებსა და სხვადასხვა რიტუალებს მიმართავდნენ.

ქვემო იმერეთში უქმურის — მონადების შელოცვის სხვადასხვა ვარიანტი ჩავიწერეთ. ადელი კაკაბაძემ გაგვაცნო დიდი ბებისაგან ნასწავლი “უქმურის” შელოცვის შემდეგი ტექსტი:

“ნაუქმურებო დედიანო, ნაუქმურებო მამიანო, დილისა ხარ, შუადღისა ხარ, საღამოსა ხარ, მიწაზე შეხვედრილი ხარ, წყალში შეხვედრილი ხარ, მიანც მონადები ხარ, რბილში ხარ, გარე გამო გამოდი, ხორცში ხარ, გარე გამო გამოდი, ძვალში ხარ, გარე გამოდი, ამას (სახელი) გაეყარე, სხვას შეეყარე, შამგულეი დოუკლავენ, გიყვირიენ, გიძახიენ, გამოდი, გამეცალე!”

შემდეგ ავადმყოფს მოჭრი ფრჩხილს, თმას, აიღებ კატისა და ძაღლის ბეწვს, ცოტა თოფის წამალს, ნაკვერცხალზე დაყრი და ავადმყოფს სასუნთქებლად ახლოს მიიყვან, ამ რიტუალით **უქმური** შეშინდება და **ავადმყოფობაც** გაქრება.

მოგვყავს “წყლისას” (საქონლის ცურის ანთება-მასტიტი) შელოცვის კაკაბაძეების ოჯახში დაცული ვარიანტი:

“წყლისა აღმართო-დაღმართო,
ლორის კუდო, კუნკურახო,
რას ჩამოვიშვია შავად ქენჩერო,
ავალ ზეცას, კვითხავ დედას,
ჩამოვიტან ჩანგალ-ჩუნგალს,
დავკრავ ჩქიფსა, ავადენ სისხლსა,
დასწყევლის წმინდა გიორგიმ,
გაიპარა წყლისა!

ქვემო იმერეთი, სამეურნეო-კულტურული თვალსაზრისით, ძირითადად მიწათმოქმედების რეგიონია, თუმცა კარგად განვითარებული მესაქონლეობა მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციებით ხასიათდება.

ხალხურ ვეტერინარიაში წამლის დამზადებისა და მკურნალობის წესები მეტწილად ლოცვების თანხლებით მიმდინარეობს. ეთნოგრაფიული

მასალის მოძიების დროს გავიცანით საგვარეულოები, რომლებიც წინაპრებისაგან გადმოცემული, დროით გამოცდილი სამკურნალო წესებით მკურნალობენ შინაურ ცხოველებს. მათ შორის წარმოვაჩინეთ **კუნალაშვილების** გვარს. **კუნალაშვილები** წარმოშობით ხონის რაიონის მაღალმთიან სოფელ **კინჩხიდან** არიან. მათი მამა-პაპა მესაქონლეები ყოფილან. ამჟამად ბუჭუ კუნალაშვილი სოფელ მათხოჯში ცხოვრობს, ხოლო მისი ბიძაშვილი — აბესალომი, სოფელ გუბში. ოჯახებში რამდენიმე ათეული სული მსხვილფეხა საქონელი ჰყავთ და წინაპრების მსგავსად კარგად იციან საქონლის მოვლისა და მკურნალობის წესები. კუნალაშვილებმა გავაცნეს ხალხური ვეტერინარიის არაერთი საინტერესო სამკურნალო საშუალება. ესენია: “წყლისას”, “სირსვილის”, “პეპლის” (ფასიოლოზი), ხარის კისრის ტკივილის, “საკრეჭელას” (ტილი), ჭრილობების მოსაშუშებელი, კუჭ-ნაწლავთა დაავადებები და სხვა.

მკურნალობის წესებთან ერთად ოჯახის დიასახლისი (გერა ბარაბაძე — ბუჭუ კუნალაშვილის მეუღლე) სპეციალურ, მათ გვარში ცნობილ შელოცვებსა და რიტუალებს იყენებს. **“წყლისას” შელოცვა:**

“კუკურო, კუკურაკო, ცხენის ჭანკო-ჭანჭალაკო,
რამ შემოვასხა შავი მახრა, აგჭერი-დაგჭერო, არელით,

მარელით.

ანი იყო, ბანი იყო, ორ წყალშუა ნავი იყო,
ნავის ზევით საყდარ იყო, საყდრის ზევით ქალი იჯდა,
ქალო, მომეცი კალამი, კალამი და კალმის ძირი,
წავალ ზეცას, ვკითხავ დედას, ჩავკრავ და
ამოვადებ ქალწყლისეის ძირსა!”

საქონელს ზოგჯერ ემართება “დახუთვა”, “დავარდება და მოსტაცებს წელს”. ამ დაავადებას **“ფონცხოს”** უწოდებენ და მის სამკურნალოდ მხოლოდ შელოცვას მოუხმობენ:

“ფონცხო ფონცხოსია, ფონცხო ბარკალისა,
ხატო წმინდა, შენ უშველე ხატო ქაშუეთისა!”

ლოცვის დროს გავაზე უსვამენ ბზისაგან გამოთლილ “სავარცხელს”. შელოცვას მიმართავენ ასევე ქვეწარმავლის ნაკბენის დროს:

“სეთე, სამთე, ყამთე, თოფაფარი რეკე
მათიანი რძალი მყავდა, იქაური დედამთილი
ოქროს თაბახი წერია, სამი კურტანი წყალია,
თუ მევიდეს, უამბე, თუ არა და ნუ ამბობ,
ნაკბენი მორჩა და მკბენი მოკვტა!”

ამ დროს საქონელი და ღორი გამდინარე წყალში უნდა გაატარო.

საინტერესოდ მივიჩინეთ შელოცვის მხოლოდ ხსოვნაში შემორჩენილი ძველი რიტუალი, რომელსაც შაბათ დღეს გვარის დიდი ბებია ასრულებდა — ნათვალევის მაგიური წამალი მზადდებოდა “მეხის ტყვიის, ტურის გულისა” და რაღაც (აღარ ახსოვთ) ბალახებისაგან.

ტრადიციულად სოფლებში შემლოცველად მიჩნეული იყო რომელიმე პირი. უფრო ეფექტურად მამაკაცისაგან შენალოცი ითვლებოდა. ასეთი პირი გასამრჯელოს სურსათის სახით. იღებდა.

ცხადია, დღესდღეობით, ამ მოვლენას სოფლებში მასიური ხასიათი აღარ აქვს; იმერეთის რამდენიმე სოფელში (მათხოჯი, ღანირი, გუბი და სხვ.), ხანდაზმულმა ადამიანებმა გაიხსენეს ძველად ასეთი შემლოცველების არსებობა.

სოფელ კუხში გაგვაცნეს მერი ბენიძე-კაკაბაძე, რომელსაც “კარგი თვალი აქვს, ლოცვა უჭრის” და ახლომახლო მეზობლები მას დახმარებას სთხოვენ. რაც შეეხება გასამრჯელოს, იმერეთში — **საგანაჩენოს** უწოდებენ და ამ მოვლენას უკვე სიმბოლური ხასიათი აქვს. “შენალოცმა რომ უკეთ გაჭრას”, შემლოცველი სიმბოლურად იღებს 5 თეთრს ან ერთ კამფეტს და ასე შემდეგ. ამდენად, ურთიერთობის ფორმამ მიიღო რიტუალური ხასიათი.

მერი კაკაბაძე იყენებს სხვადასხვა შელოცვას — ნათვალევის, შეშინებულის, საწერელის, უქმურის//მონადების, “წყლისას” და ა.შ. მეტწილად ულოცავს საჭმელზე, რომელსაც შემდეგ იღებს ავადმყოფი ან დაავადებული ცხოველი.

ჩვენ გამოვეყავით რამდენიმე სპეციალური შელოცვა, რომელიც კონკრეტული სნეულების დროს გამოიყენება. ჭვალის შელოცვა:

“პეტრე-პავლე მობრძანდება იორდანეს კარსაო.

პეტრემ უთხრა პავლესაო: დავჯდეთ, პური ვჭამოთო.

პავლემ უთხრა პეტრესაო: მე არა ვჭამ პურსაო,

ჭვალე მასვია გულსაო, ჩავკრავ ნამგალს, ამოვზდენ სულსაო!”

საწერელის შელოცვასთან ერთად “ექიმბაში” ამზადებს მალამოს: “პურის ფითქი, სამი ძირი პრასის ჩიჩხვის (ძირები) და ძაღლის ფონთი”.

“წითელი ქარის” შელოცვა:

“ქარი ხარ, ქარწითელი ხარ, ქართეთრი ხარ,

ქარი ხარ, ქარშავი ხარ, ქარი ხარ, ქარში მიდიხარ,

გასაქორი ხარ,

გეიქერი, გამოსავალი ხარ, გამოდი, თვარა აგჭრი,

აღისასა, მალისასა, შავტარიანი დანითა, ჩაგადგამ

ქვაბსა კურკუმისა,

გაგატან ქარსა სიონისა!”

შელოცვის დროს მლოცველს ორივე ხელში უჭირავს ფქვილი ან ნაცარი, ზოგჯერ ჭიქით წყალი, რომელსაც შემდეგ შეაყრის კედელს. მოვისმინეთ სხვა ვერსიაც: როცა კეცზე აყრიან ნიგოზს, პურის ფქვილს და შელოცვის დამთავრების შემდეგ მოუკიდებენ ცეცხლს და ასუნთქებენ ავადმყოფს.

საქართველოში ფართოდ იყო გავრცელებული **ავი თვალისა** და **სნეულებისაგან** დამკავი **ავგაროზების** ტარება. ავგაროზი ქალაღზე დაწერილი ლოცვა ან შელოცვაა, რომელსაც ხავერდის ქსოვილში ან ტყავში გამოკერილს მკერდზე ჩამოკიდებულს ატარებდნენ (რ. ხაჭაპურიძე, 2006, გვ.31).

ქვემო იმერეთში ზოგჯერ ისევ შეხვდებით **ავგაროზის ანუ თილისმის** ტარების წესს. თილისმა დაფარული უნდა იყოს; მას

ტანსაცმლის შიგნით ატარებენ; ეს შეიძლება იყოს ნაჭერში გამოკრული ნახშირი, შელოცვის ტექსტი, რკინის პატარა ნატეხი, მწარე ბალისაგან გამოთლილი პატარა ხის ჯვარი და ა.შ.

“გათვალულ” საქონელს რქებს შუა აბამენ რკინის ან მწარე ბლის ჯვარს.

ამრიგად, ქვემო იმერეთის სამედიცინო ეთნოისტორიის შესწავლამ ნათლად დაგვანახა, რომ მკურნალობის მაგიური მეთოდები, განსაკუთრებით შელოცვები, მოსახლეობაში კვლავ ინტენსიურად გამოიყენება, შელოცვას რწმენის ძალა აქვს და ფსიქოლოგიური, დამხმარე სამკურნალო საშუალებების როლს თამაშობს.

დამოწმებული ლიტერატურა

ი. გაგულაშვილი, 1996 - ი. გაგულაშვილი, ქართული მაგიური პოეზია, თბ., 1996.

რ. კაშია, 2004 - რ. კაშია, თავის ტკივილის მკურნალობის საშუალებები ხალხურ მედიცინაში, ქართველური მემკვიდრეობა, VIII, ქუთაისი, 2004.

ნ. მინდაძე, 1981 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1981. ქართული ხალხური შელოცვები (შემდგენელი თ. შიოშვილი), ბათუმი, 1994.

თ. ცაგარეიშვილი, 1987 - თ. ცაგარეიშვილი, მესაქონლეობის ისტორიისათვის საქართველოში, თბ., 1987.

რ. ხაჭაპურიძე, 2006 - რ. ხაჭაპურიძე, მაგიურ-რელიგიური მკურნალობის ისტორიიდან, ქუთაისი, 2006.

RAMAZ KHACHAPURIDZE, RUSUDAN KASHIA**FOLK CLANNISH HERMETIC MEDICINE
(According to the Materials of Kvemo Imereti)**

Incantations are the most prevalent among ceremonial rituals and hermetic healing means. Incantation has the power of credence and can strongly influence on the psychologically a person in the process of healing.

In the following paper there is presented the materials recorded in Imereti region by the Scientific-Researching Institute of Kartvelian Dialectology, while studying the culture reflecting ethno-historical and ordinary life.

In ancient periods the “devilry” where believed to be a main reason of any disease. Incantation and various ceremonial rituals were accepted as the means of avoiding and healing diseases.

In Georgia clannish medical knowledge was traditionally preserved. Certain clan used to keep the receipt of medicine as a secret. Though, such prohibitions are no longer in practice.

The majority of narrators generously helped us and gave information about the methods of hermetic healing, taught by their ancestors. ceremonial rituals nowadays are hardly in use. Incantations are more frequently used, as the assistance means of healing ill people, as well as sick animals.

Even nowadays in some areas of the villages of Kvemo Imereti we can meet a charmer, whose “pray is efficient”. A charmer receives her/his payment or “saganacheno” as a symbolic sum.

During the searching and analyzing of healing and hermetic materials we have discovered many texts of incantations, which were unknown till present.